

Dopis č. 5 (62)

Praha, 8. 5. 1980

Milý příteli,

v jedné věci Ti dávám za pravdu, totiž že úpornost, tvrdošijnost, neústupnost a neochvějně setrvávání na svém není a nemůže být rozhodující lidskou vlastností či jakousi nepochybnou a ničím nepodmíněnou lidskou ctností. Ale nemohu s Tebou souhlasit, že pro posouzení společenské a historické důležitosti přednášek a seminářů dr. Tomina je rozhodující jejich úroveň, jejich filosofická kvalita. A proto musím odmítnout Tvou kritiku, že jsem se v líčení celé záležitosti zcela vyhnul jakékoli zmínce, v níž bych zaujal stanovisko k Tominovi jako k mysliteli, jako k filosofovi. Píšeš, že jsem ve dvou svých loňských dopisech kritizoval Vaculíka a Pitharta, že se ve svých textech zcela vyhnuli obsahové stránce, totiž např. oč vlastně usiluje ta „aktivní menšina“ apod.; a nyní že se dopouštím přesně téhož poklesku, který jsem jiným vytýkal. Nakonec pak píšeš, že se blíším tímto přístupem k pozici paní Evy Kantůrkové z konce jejího textu „Chci psát jen o krásných věcech“ (únor 1980).

Lidské záležitosti jsou obvykle složitější, než aby je bylo možno převést na jedinou rovinu, uvést na společný jmenovatel, posoudit jediným měřítkem. Lidský život je vždycky pokusem o velmi komplikovanou syntézu; už staří Řekové měli svůj ideál kalokagathie, jehož nebylo možno dosáhnout žádným omezením na jedinou činnost, žádnou životní specializaci, nýbrž zkvalitňováním života po mnoha stránkách a v mnoha oborech. Myslím, že to je nutno právě dnes častokrát a opakovaně připomínat. Při posuzování člověka (při kterém ovšem musíme zachovávat velikou zdrženlivost, neboť kdo z nás může být soudcem nad druhými lidmi?) je třeba přihlížet k celému životu, ne pouze k některým jeho částem; ale při posuzování lidských činů a činností se musíme přidržet jejich povahy a nezvyšovat ani nesnižovat jejich význam a zásluhy odkazem na jiné činnosti a činy téhož člověka. Jestliže se někdo osvědčil jako skvělý voják nebo velitel v boji, je nutno to vidět, i když potom naprosto zklamal v míru. Vercors ukazuje, jak člověk (žena), žijící na okraji společnosti, se může stát obrovskou oporou ostatním v tak mimořádné situaci, jaká panovala v koncentračních táborech. Vynikající matematik může být prašpatným manželem a otcem, ale také naopak. Některé lidské povahové rysy jsou na sobě velmi málo závislé nebo snad i nezávislé, kdežto jiné jsou svázány podstatněji nebo zcela podstatně. Obecně pak platí, že čím vyšších úrovní dosahuje člověk v určitém oboru, tedy v určité specializaci, tím přirozeněji se tato kvalitnost opírá o kvalitnost v jiných oborech, nejprve nejbližších, ale potom i vzdálenějších, až posléze o kvalitnost celoživotní. Tak kupř. se někdo může vypracovat v logice, že patří k největším odborníkům v zemi. (Což je pochopitelně relativní, neboť záleží ještě na úrovni logiky v této

zemi.) Má-li se stát logickou autoritou i pro světovou logiku, musí být nutně víc než pouhým logikem, musí být schopen se na úrovni podívat na celou logiku s odstupem, tj. musí být na úrovni také jako filosof. Podobně vynikající básník musí být něčím víc než pouhým básníkem, neboť musí i se svým uměním žít uprostřed určité společnosti a v jisté době, tj. musí se k nim nějak vztahovat, musí být veliký i v tom, jak se svými básněmi vztahuje ke světu, v němž žije, musí „básnický pobývat“ v tomto světě. Jinými slovy: čím vyšší úrovně člověk dosáhne v kterékoli své odbornosti, tím naléhavější potřebou a přímo nutností se pro něho stává, aby byl také velikým člověkem. Na pravděpodobně nejhlubším mysliteli našeho století ulpívá skvrna jakéhosi jeho politického a přímo lidského selhání; zajisté to nesnižuje význam jeho filosofických výkonů, ale nepochybně to přinejmenším signalizuje jakousi vadu, jakýsi nedostatek jeho filosofie jakožto způsobu života a životního zakotvení. Přičemž jistě nemusím podotýkat, že u myslitele menšího formátu žádná okolnost po této stránce příznivější (totiž jednání, svědčící o bystřejším rozpoznání politických nebezpečí nebo o daleko neproblematictějších lidských postojích) nepřidá nic k jeho skutečné úrovni filosofické.

Když tedy posuzujeme čin, resp. sérii činů dr. Tomina (a jeho posluchačů, neboť bez jejich pevnosti a neústupnosti by nebyla možná ani samotná Tominova činnost, o jejíž důležitosti je řeč), musíme si především hledět rozhodujícího kontextu, v němž k těmto činům došlo a dochází, té nejvlastnější roviny, na níž tyto články měly něčeho dosáhnout, toho nejvýznamnějšího aspektu, jímž se Tominovy činy vyznačují. A tu je zřejmé, že rozhodující v žádném případě není, co odborně a věcně podstatného dr. Tomin o Platónovi nebo Aristotelovi přednášel, nýbrž že se tu našel přednášející, který byl ochoten o výsledcích svého bádání na základě řeckých textů vykládat skupině mladých lidí, a že se našli mladí lidé, kteří o Platóna nebo Aristotela projeví takový zájem, že přes nebezpečí a rizika se vždy znovu po několika policejních zásazích sešli, aby si přednášky vyslechli. Obsahově rozhodující tu je fakt, že taková činnost je nejenom plně v souladu s normálním kulturním životem společnosti a s československými zákony (i s mezinárodními pakty a s helsinským závěrečným dokumentem), jakož i fakt, že zásahy příslušníků Bezpečnosti jsou v rozporu s našimi zákony, s oběma mezinárodními pakty i s helsinským závěrečným dokumentem. I kdyby někdo chtěl vyslovit námitky proti způsobu, jak tam dr. Tomin interpretoval konkrétní místo z Metafyziky, nebo něco podobného, nemění to vůbec nic na oné faktické skutečnosti, výše zmíněné. Právo na to, aby se kdekoliv soukromě sešla skupina lidí a interpretovala si Aristotela jakýmkoli způsobem, není nikterak podmíněno tím, co si obsahově o Aristotelovi ve svých diskusích budou povídat. Posoudit jejich názory může každý, kdo se diskuse zúčastní nebo kdo se o ní něco spolehlivého dozví, pokud k tomu má předpoklady;

nejméně kompetentní a nejméně povoláná je k tomu však Bezpečnost, která nemá v žádném smyslu předpoklady k tomu, aby se jakýmkoli způsobem vměšovala do diskusí o interpretaci Aristotela, a nejméně ovšem tím, že diskutující rozežene nebo zajistí apod.

Tím nikterak netvrdím, že je jedno, jakou úroveň výklady a diskuse o Aristotelovi měly. Samozřejmě sám fakt, že se přednášky a semináře konají, ještě nestačí; je to jenom podmínka pro to, aby se něco o Aristotelovi (a o jiných věcech) dozvěděli lidé, kteří v důsledku politické a společenské diskriminace nemohou normálně studovat (a navíc, kdyby mohli, tak by se s velkou pravděpodobností o Aristotelovi také moc nedozvěděli, protože oficiální indoktrinace s ním moc nepočítá). Porozumět Aristotelovým textům také není jediným ani hlavním cílem neoficiálního vzdělávání v soukromých kroužcích; takových cílů je mnoho a také různí mladí lidé mají zájem o různá témata. Každé poukazování na úroveň přednášek nebo diskusí má za dané situace povahu odvádění pozornosti od hlavní věci, jíž je nezákonná intervence úřadů a speciálně Bezpečnosti ve věci, která je zcela mimo jakoukoli její kompetenci. Až bude tato věc nejenom vyjasněna, nýbrž také svoboda a právo takové soukromé přednášky a diskuse konat potvrzeny a prosazeny, ba až se podobné aktivity budou moci přenést na veřejnost, kam svou povahou náleží, a to aniž by tím poskytovaly jakékoli oprávnění k úřední reglementaci (neboť jde o svobodnou aktivitu v rámci společenského života, jemuž státní organizace má sloužit a nikoli jej ovládat), pak bude na místě eventuální kritika způsobu vedení seminářů nebo výuky, konkrétní pojetí Aristotelových názorů vůbec a jednotlivých míst v jeho knihách zvláště atd. Do té doby to je fakticky možné jen jako interní diskuse, a to ještě za přísného rozlišování mezi posuzováním významu takové přednáškové a seminární aktivity bez ohledu na pracovní obsah a mezi odbornou úrovní a věcným zpracováním témat, která se tam probírají.

O něco docela jiného šlo v diskusi o Vaculíkově a Pithartově textu a v diskusích a v dalších textech, které následovaly. Tam šlo totiž právě o interní diskusi mezi lidmi, kteří od podpisu základního prohlášení Charty 77 byli vázáni respektem k něčemu, co se stalo jejich společnou základnou. A stejně tak o něco docela jiného jde v tom, co můžeme číst na závěr textu Evy Kantůrkové z února 1980, napsaného k pětaosmdesátinám profesora Václava Černého. Připomeňme si ty myšlenky. Autorka píše, že postupně s lety jí připadá méně a méně podstatné, oč konkrétně se opíral jaký názor, oč konkrétně šel spor. „Kdo dnes tak přesně ví, co vlastně Hus hájil před koncilem? Kdo přesně odlišuje nuance Havlíčkových názorů od nuancí názorů třeba Sabinových nebo Arnoldových? A nemusela být hilsneriáda, do čeho se TGM vložil, mohlo to být něco docela jiného. Nepoutá nás autorita názoru - názorem se lidé milníky nestanou. Milníky jsou nám pro onu svou sílu, s jakou čněli neochvějně a bez lavírování, s veřejnou

odpovědností za svůj postoj, ať se vítr točil jak chtěl. Ani s nimi nemusíš ve všem souhlasit, ostatně oni ani souhlas nevymáhají; ale to, že ten člověk trvá pevně na svém místě, usnadňuje i orientaci tvou, byť tvá cesta vedla i jinou stranou. A že ti, kteří takto příliš ční, přivolávají blesky? Taky, ale - a někdy velmi osamoceni - přitahují následovníky.“

Chápu-li dobře, je rozhodující jak pro člověka samého, tak pro lidi kolem něho, s jakou silou „ční neochvějně a bez lavírování“, a jak „trvá pevně na svém místě“. Co zastává, proti čemu polemizuje, to je jen jakási nahodilá okolnost, která by mohla být právě tak zaměněna okolnostmi jinými, kdežto ona neochvějnost a pevnost postoje by trvala beze změny i v oněch proměněných okolnostech. Tomuto názoru vytykám především elementární nedostatek smyslu pro dějinnost, ba vůbec pro situačnost lidského života. Zaznívá mi v něm ohlas antických ideálů „ctností“, které jsou vytrženy z konkrétních životních a dějinných souvislostí; v nejvyšších respektabilních formách formuloval tyto postoje stoicismus. Vedle toho mi v tom zaznívá ovšem i ohlas liberalistické lhostejnosti a relativismu v otázkách pravdivosti a pravdy. Tím prvním jsme ovlivněni všichni; zdá se nám, že je lidsky důstojnější, když nesnázím, nebezpečím a samotě smrti čelí člověk hrdě, bez slabosti, zkrátka hrdinně. Ale proč se nám nezdá hrdinstvím jednání četných Japonců, kteří obětovali život za jistou zkázu a zničení nepřátelského cíle? Proč v takovém případě mluvíme raději o fanatismu? Inu proto, že ctnosti nelze izolovat z jejich kontextu: není nepodstatné, na které straně a za jaký cíl kdo bojuje. Vždyť to věděl dokonce už Cicero, když napsal: „Ale odvaha, projevující se v nebezpečí a v strastech, je pochybená, není-li spojená se spravedlností a bojuje-li nikoli za obecné blaho, nýbrž za soukromý prospěch. To pak nejenom není ctnost, nýbrž je to spíše hrubá síla, všechno lidské zavrhuje. Dobře tedy definují statečnost stoikové, když ji nazývají ctností bojující za spravedlnost. A proto nikdo, kdo si získá slávu statečného člověka úklady a špatností, nezaslouží si proto ještě chválu, neboť nemůže býti cti tam, kde není spravedlnosti. (...) A proto chceme, aby mužové stateční a nebojácní byli také poctiví a přímí, pravdy milovní a zcela bezelstní. Neboť to jsou vlastnosti plynoucí ze samé podstaty spravedlnosti.“ (*O povinnostech*, 1940, str. 51)

Asi je pravda, že náš národní úpadek se projevuje také tím, že dnes už málokdo ví, co vlastně hájil Hus před koncilem. Ale není to hanba? Máme snad málo literatury o Husovi? Proč tedy na Husa vůbec nezapomeneme? Co nám z něho vlastně zůstalo? Hus přece není postava nerozporná. Na koncilu působil jako staromilec, zastával názory, které už většina koncilových otců nebrala vážně (držel realismus, zatímco na koncilu převažovali nominalisté). Přičítá se mu hlavní zásluha o Kutnohorský dekret; ale důsledkem české převahy na Karlově univerzitě byl katastrofální pokles její úrovně a jejího významu. V čem je tedy Hus pro nás dodnes živý? Proč si ho vážíme? Jen proto, že necouvl a šel do Konstance?

A že necouvl ani v poslední chvíli, když už zapalovali hranici? V tom nebyl sám; takových bylo mnoho. Byli mezi nimi i blázniví lidé a fanatici; ti také neodvolali. Proč nevzpomínáme na ně? Jde nám opravdu o to mučednické gesto? Nerozumím těm slovům paní Kantůrkové; zaznívá mi z nich ideový nihilismus a duchovní prázdnota. Kde se to v ní vzalo? Jistě to není bez obrovského vlivu celkové společenské situace; je to jeden z důsledků našeho národního a lidského ponížení, aktivního i pasivního (byli jsme a jsme ponižováni, ale také jsme se ponižovali a dosud se ponižujeme).

Někdy před 85 lety přednášel profesor Masaryk o Husovi, rok poté vyšlo první vydání jeho „Husa“ (*Jan Hus. Naše obrození a reformace*, 1896). Dovol mi, abych citoval dvě místa hned z 2. kapitoly prvního oddílu: „Jsme národ Husův a rádi se tak zoveme – avšak jsme tím národem Husovým doopravdy a ve skutečnosti? Nejsme, ještě nejsme. V našem národním usilování je veliký nedostatek vnitřního života, života duchovního; vědomí toho, že náš obrodný program má být pokračováním tradic reformáčnických, je slabé. (...) Proto uvažujeme, co kostnická hranice znamená nám dnes, neboť hranice ta ještě není rozmetána (...) Kostnickou hranici živí a obživuje lhostejnost k posledním pravdám životním, lhostejnost k posledním cílům člověka. Tíží nás indiferentismus.“ (Vydání z r. 1925, str. 9 a 11.) – Co jiného než indiferentismus může mít za méně podstatné, oč se konkrétně opírá který názor, oč konkrétního jde spor? Čím jiným než indiferentismem se vyznačují lidé, kteří se ani nesnaží přesně zjistit, co vlastně Hus hájil před koncilem? Což ještě někdo než člověk indiferentní se může odvrátit od podstaty rozdílu mezi Havlíčkovými názory a mezi názory takového Sabiny nebo Arnolda? A může být něco větším dokladem indiferentnosti, když podrobnosti Masarykova zápasu proti antisemitismu jsou považovány za nahodilé okolnosti, které mohly být zaměněny také za něco docela jiného, do čeho se Masaryk mohl vložit?

S podivem jsem četl v Tvém posledním dopise, že ve svém referování o Tominových seminářích dělám něco podobného jako Vaculík, Pithart nebo paní Kantůrková. Překvapilo mne, odkud se bere toto nedorozumění. Pak mne jeden mladý přítel, kterého asi neznáš, upozornil na to, že mezi mladými je v dobré paměti spor mezi dr. Tominem a mnou na jednom z jeho seminářů, když jsem tam po několik večerů na jeho pozvání přednášel (bylo to u Dejmalů). Mladí lidé prý mají za to, že zachovávám určitou distanci, jak pokud jde o Tominovy filosofické názory, tak pokud jde o jeho svérázné chování ve styku s úřady, s pracovníky Bezpečnosti, s redakcemi atd. Považuji proto za možné, že právě v souvislosti s těmito okolnostmi se Ti zdálo, že jsem měl zaujmout výrazné stanovisko také k Tominově filosofické práci i k jeho u nás dost nezvyklým způsobům občanské rezistence. Ale pokud se v této záležitosti nemýlím, kdybys nahlédl, že v takovém případě bych mohl jen oslabit to, co jsem napsal (a při různých příležitostech i řekl), **pochoпил** bys. Snad mi promineš, když uvedu analogii, která je ovšem co do

významu docela jiného řádu. Když se Masaryk zastal Hilsnera, neučinil to z přátelství k němu, ani z nějakého filosemitismu, ani proto, že by Hilsner byl býval významnou osobností. Nešlo o názory ani o životní zvyky Hilsnerovy, nešlo o jeho lidský profil a o jeho vlastnosti. Šlo o to, že měl být a že už byl odsouzen člověk za okolností, které nejenom znemožňovaly nebo neobyčejně ztěžovaly výkon spravedlnosti, ale které byly projevem národní a společenské choroby, upadlosti, nebezpečné pověry. Je přece strašně důležité, oč tenkrát šlo; když to nepochopíme, neporozumíme ani Masarykovi. To je věc naprosto situační; a právě tak je zapotřebí v souvislosti s naší dnešní situací posuzovat případ dr. Tomina a jeho přednášek a seminářů. Když jsem napsal, že výdrž a vytrvalost dr. Tomina a jeho posluchačů vejde do dějin kulturního a společenského vývoje naší země, neučinil jsem tak proto, že je Tomin mým přítelem (tím ovšem je), ani proto, že jsme filosoficky týchž názorů (to nejsme), ani proto, že a jak po večerech vykládá Aristotela (to nedovedu posoudit, protože jsem ho neslyšel a navíc se v té věci necítím být kompetentní), ale proto, že trvá na svém právu vykládat ve svém bytě mladým lidem o výsledcích své práce a na právu mladých lidí jeho přednášky v soukromém bytě poslouchat a hovořit o nich. V tom je Tomin vzorem pro ostatní přednášející a jejich kroužky, ne v tom, že vykládá Aristotela, ani v tom, že se např. nechává odnést, když si pracovníci Bezpečnosti počínají nezákonně, atp.

Osobně mi např. Tominova pasivní rezistence a to, jak se nechá odnášet, vůbec nesejí. A přece jsem se také v lednu 1978 nechal odnést, resp. odvléci z práce. I teď záleží ne na mně, zda jej opět nenapodobím.

Tvůj

Ladislav Hejdánek